

Міжнародна економіка

Ірина ГЛАДІЙ

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ
РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВИХ УГОД
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Резюме

Одним з наслідків активізації процесу утворення регіональних блоків стало формування трансконтинентальних торгових мереж; за таких умов зазнають трансформації не лише економічні та політичні механізми регулювання міжнародних потоків, а й розподіл сил та пріоритетів головних учасників світового ринку; тому виокремлення особливостей і тенденцій розвитку сучасних РТУ, характеристика їхньої просторової та економічної конфігурацій дають змогу по-новому розглянути вплив РТУ на процес глобалізації світового ринку.

Ключові слова

Регіональні торгові угоди, трансрегіональні ринки, процес регіоналізації, регуляторна структура СОТ, ГАТТ, зовнішньоторгова політика, преференції, двосторонні і багатосторонні угоди, міжрегіональні мережі РТУ.

© Ірина Гладій, 2005.

Гладій Ірина, канд. екон. наук, доцент, докторантка кафедри міжнародної економіки, фінансово-кредитних відносин та маркетингу Тернопільського державного економічного університету, Україна.

Активізація процесу утворення мережі трансрегіональних ринків з 1990-х рр. супроводжувалася зростанням динаміки укладення регіональних торгових угод (РТУ) на дво- чи багатосторонній основі. Економісти пробували ідентифікувати економічні та політичні причини цього процесу. Прихильники РТУ (див., наприклад, Колодко 2002; Луцишин і Федонюк 2004; Lloyd and MacLaren 2003; Baldwin 1995; Summers 1991; Ethier 1998; Lawgense 1999 та інші) розцінюють регіональні стратегії як найкращий засіб для сприяння лібералізації торгівлі у світовому масштабі: регіональні угоди легше укладаються (через обмежену кількість країн із близькими інтересами) та можуть сприяти процесові лібералізації на світовому рівні шляхом поступового розширення або злиття. Опоненти ж (див. Богомолів 2003; Bhagwati and Krueger 1995; Bhagwati and Panagariya 2003 та інші) наголошують на ризиках конкурентної регіоналізації та трансформації світової економічної системи у світ протистояння економічних блоків, які застосовуватимуть один до одного дискримінаційні торговельні режими.

Але економічні міркування є лише одним аспектом складних стратегій РТУ, що переслідуються окремою країною або групами країн. Вони часто включають ширші цілі зовнішньої політики чи досягнення безпеки на континенті. Тому заохочення вільної торгівлі на преференційному рівні також може допомогти країнам, що розвиваються, здійснювати внутрішні реформи і «відкриватися» в допустимому темпі для взаємодії з висококонкурентними ринками, полегшуючи їхню інтеграцію у світову економіку. У свою чергу, розвиток складних мереж торгових відносин та їхніх регуляторних режимів, які все більш взаємодіють з політичними ринками і не окреслені багатобічними торговими угодами, може помістити країни, що розвиваються, у невідгідне становище. Ця площина дослідження є доволі актуальною для України, яка перебуває в неоднозначному становищі щодо можливості отримання преференцій при участі в РТУ з розвинутими країнами Західної Європи і потенційних переваг торгового співробітництва із східноєвропейськими країнами, у тому числі Російською Федерацією. Тому дослідження динаміки та особливостей розвитку сучасних регіональних торгових угод, в яких насамперед зацікавлені українські експортери, ідентифікація специфіки європейських угод про вільну торгівлю (УВТ) та РТУ має як теоретичне, так і прикладне значення для аналітиків і фахівців у сфері зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної політики України.

Враховуючи все це, у статті були поставлені наступні завдання:

- 1) виокремити головні тенденції у розвитку сучасних РТУ;
- 2) проаналізувати просторову й економічну конфігурацію РТУ;
- 3) оцінити вплив РТУ на розвиток мережі трансрегіональних ринків, у тому числі торговий простір Європи.

1. Головні тенденції розвитку сучасних регіональних торгових угод

На початок 2005 р. можна окреслити чотири головні тенденції, пов'язані з торговими угодами:

- 1) багато країн світу розглядають їх як: а) основний предмет своєї комерційної політики; б) одну з цілей розвитку на базі багатосторонньої системи СОТ; в) пріоритет торгової політики;
- 2) такі угоди стають дедалі складнішими і у багатьох випадках встановлюють регуляторні торгові режими, які виходять за межі багатобічних механізмів узгодження торгових інтересів;
- 3) збільшується кількість взаємних преференційних угод між розвиненими країнами і країнами, які розвиваються, що вказує на зменшення упевненості деяких країн, які розвиваються, щодо багатосторонньої системи преференцій; також суттєвою є поява преференційних угод серед ключових країн, що розвиваються, як доказ зміцнення так званих торгових зразків Південь-Південь;
- 4) незважаючи на регіональні особливості, динаміка УВТ демонструє загальну тенденцію до розширення і консолідації; з одного боку, відбувається швидке зростання міжрегіональних УВТ, які формують більшу частину повного зростання РТУ, з іншого – створюються регіональні торгові блоки континентального масштабу.

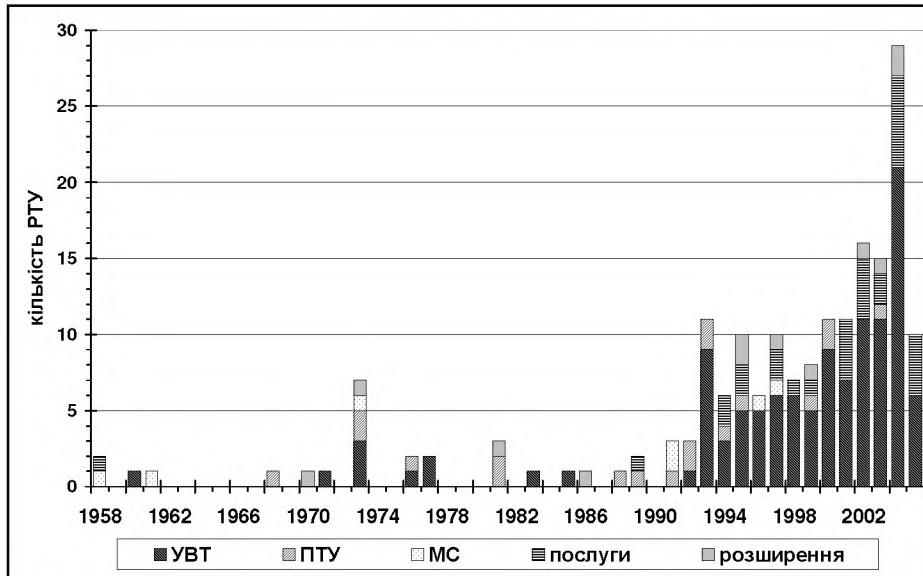
На січень 2005 р. ГАТТ/СОТ зареєструвала 312 РТУ, з яких 170 були чинними на даний момент, а ще 65 угод – за оцінками аналітиків – робочі, але поки що незареєстровані (див. рис. 1)¹.

Упродовж останніх 10 років дослідники відзначали рекордне за темпами зростання кількості РТУ. З 1 січня 1995 р. СОТ зареєструвала 196 нових РТУ (з них 132 діють на даний час) із середнім числом 11 реєстрацій щорічно (порівняно з щорічним середнім числом реєстрацій менше 3 протягом чотирьох з половиною десятиліть ГАТТ). Частково зростання реєстрацій стало відображенням збільшення кількості країн-членів СОТ і появи нових зобов'язань щодо повідомлень. Крім того, саме в цей період світова економіка відчула значну активізацію процесу регіоналізації на наднаціональному рівні, що часто ідентифікується як «нова хвиля регіоналізації».

¹ Повний список чинних РТУ, зареєстрованих ГАТТ/СОТ, див.: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm.

Рисунок 1.

Чинні РТУ, зареєстровані в ГАТТ/СОТ (1958–2005 рр.)

Джерело: розроблено автором на основі поточних даних СОТ (www.wto.org)

Із 185 РТУ, зареєстрованих СОТ і чинних нині,² 117 угод – зони вільної торгівлі, 7 угод – митні союзи, 19 угод – преференційні торгові угоди, 31 угод – угоди щодо послуг. Інші 11 – це угоди «часткового масштабу» (*англ.* partial scope), які мають на меті вступ до УВТ (4 угоди), преференційної торгової угоди (1 угода), митного союзу (5 угод) і сервісної зони (1 угода). Приблизно 17% зареєстрованих і чинних РТУ містять зобов'язання по торгівлі як послугами, так і товарами. Якщо РТУ, що в даний час перебувають на стадії переговорів і пропозицій чи підписані, але ще не вступили в силу, будуть реалізовані до 2008 р., то загальна кількість діючих РТУ наблизиться до 300.

За типологією, найбільшу частку становлять УВТ – 63% всіх діючих РТУ (див. рис. 2). З 2004 р. спостерігається значне збільшення угод щодо послуг, які вже у 2005 р. зайняли наступний за величиною сегмент – 17%. На преференційні угоди припадає 10%. Ще однією особливістю сучасних торгових угод є подальше зниження активності країн, пов'язаної з укладенням договорів про створення митного союзу (4%). Це ще раз підтверджує, що:

² Згідно з поточною статистикою СОТ станом на 22 листопада 2005 р. (www.wto.org).

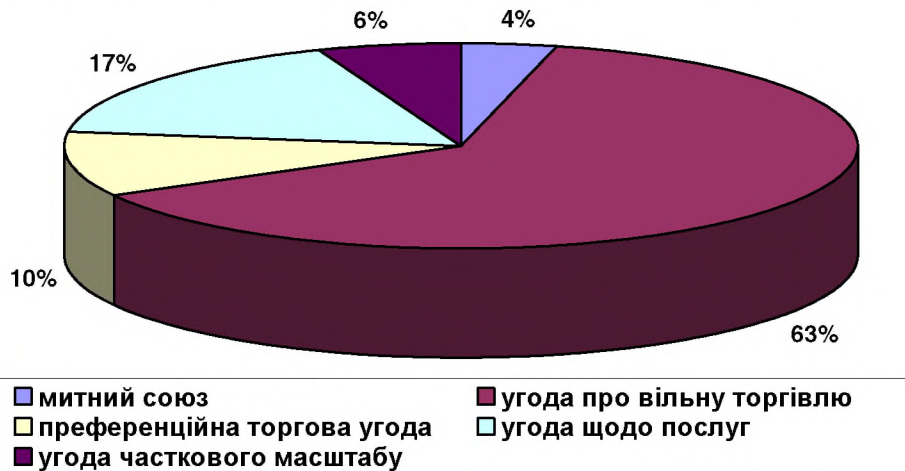
1) відбувається процес поширення лібералізації зовнішньоторгових режимів;

2) тарифні бар'єри несуттєво впливають на об'єми та напрям торгових потоків;

3) країни надають перевагу угодам, які дають змогу формувати додаткові конкурентні переваги в площині міжфірмового співробітництва або торгівлі й уникати необхідності уніфікації митного законодавства.

Рисунок 2.

Зареєстровані чинні РТУ, за типами угоди (листопад 2005 р.)

Джерело: Розроблено автором на основі поточної інформації СОТ (www.wto.org).

Домінування УВТ, на думку автора, пояснюється мобільнішим механізмом укладення і необхідністю незначної координації зовнішньоторгової політики сторін, оскільки кожна сторона підтримує свою власну торгову політику проти третіх осіб. На противагу цьому, митні союзи вимагають встановлення загального зовнішнього тарифу і гармонізації зовнішньої торгової політики, передбачаючи велику втрату автономії у сфері комерційної політики сторін, тривалі і складні переговори щодо етапів реалізації. Крім того, більшість УВТ пов'язана зі стратегічним ринковим доступом і часто не враховує географічні чинники; на противагу цьому, у митних союзах географічні міркування відіграють основну роль при визначенні цілей економічної (а часто і політичної) інтеграції зацікавлених сторін. Що стосується

членства в угодах часткового масштабу, то їхні обмежені торгівельні рамки і незначні ефекти реалізації роблять їх менш привабливими для більшості країн, у тому числі прихильників всебічної лібералізації торгівлі. Це, зрештою, і підтверджує динаміка угод цього типу: якщо в 2004 р. їх частка становила 8%, то вже на листопад 2005 р. – лише 6%.

2. Просторова й економічна конфігурація сучасних РТУ

Конфігурація сучасних торгових угод є доволі різноманітною і стає дедалі складнішою з огляду на накладання мереж РТУ, які охоплюють внутрішній простір континентів і міжконтинентальні зв'язки на регіональному і субрегіональному рівнях. Географічно РТУ дедалі частіше об'єднують ринки країн, які не мають спільних кордонів і формуються з кількох несуміжних ділянок. *Тому термін «регіональний» наразі може бути лише зручним скороченням і є непридатним для опису міжрегіональних (чи крос-регіональних) угод, що зв'язують країни усього світу в глобальні торгові мережі.*

Причини, що впливають на пріоритетний вибір УВТ, відіграють основну роль і при визначенні конфігурації регіональної угоди. Країни обирають прості конфігурації угод, наприклад, двосторонні, а не обтяжливі багатосторонні РТУ, які є типовими для митних союзів. Двосторонні угоди становлять більше 75% всіх чинних зареєстрованих РТУ і майже 90% угод на стадії переговорів (див. рис. 3)³.

Прогнозують, що у наступні 5 років зростатиме консолідація встановлених торгових взаємозв'язків і з'явиться нова категорія угод, де кожна сторона сама є регіональним торговим об'єднанням.⁴ Той факт, що декілька таких РТУ перебуває на стадії тривалого переговорного процесу, але жодна з них до нині не була укладена, говорить про те, що такі РТУ є доволі складними для ведення переговорів. Проте, на думку автора, *процес укрупнення торгових блоків, які поступово перетворюються на головних суб'єктів світового ринку, є об'єктивною тенденцією у розвитку сучасного глобального ринку.*

Традиційно формування РТУ відбувалось між «природними» торговими партнерами та географічно суміжними країнами з уже відомими торговими напрямками. Наочними прикладами такої схильності є Австралія і

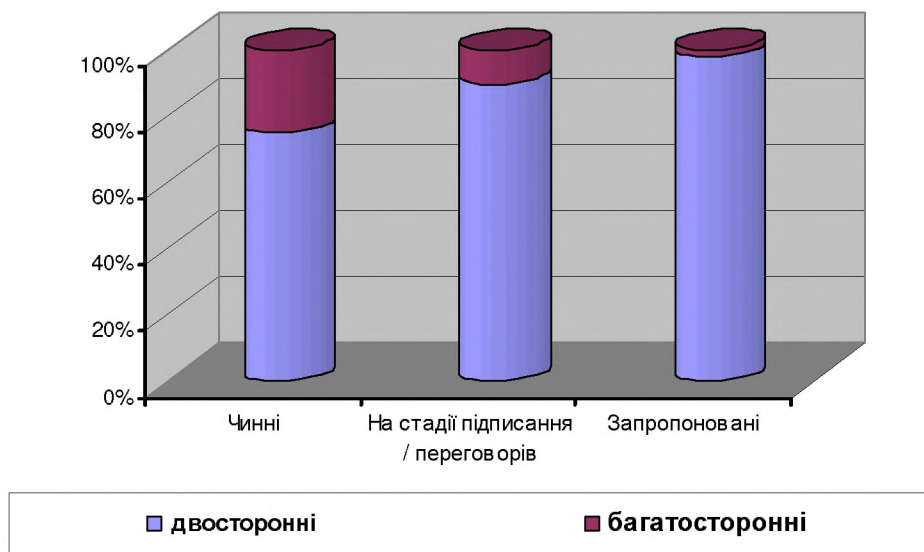
³ Двосторонні угоди можуть включати більше двох країн, коли одна з них – власне РТУ (наприклад, угода ЄС (25) – Туреччина є двосторонньою РТУ, що включає 26 країн). Багатосторонні угоди належать до РТУ, в якій засновницьких сторін більше двох (наприклад, EFTA, CAN, MERCOSUR тощо).

⁴ Прикладами є угоди EC-MERCOSUR, EC-GCC, EFTA-SACU.

Нова Зеландія, країни NAFTA, ЄС, EFTA і CEFTA. Аналіз історичного досвіду свідчить, що чимало країн (особливо країн, що розвиваються) підписують свою першу РТУ з одним або кількома сусідніми чи регіональними партнерами. Яскравим підтвердженням цього є участь країн Південно-Східної Азії в ASEAN, південноафриканські угруповання типу CEMAC або SACU, а також угруповання Західної Півкулі – CARICOM, CACM і MERCOSUR. Однак, щойно країна вичерпала свої суто регіональні перспективи, вона продовжує пошук преференційних партнерів. Ця тенденція найбільш очевидна в країнах Західної Півкулі, Європи і Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Рисунок 3.

Конфігурація УВТ (лютий 2005 р.)

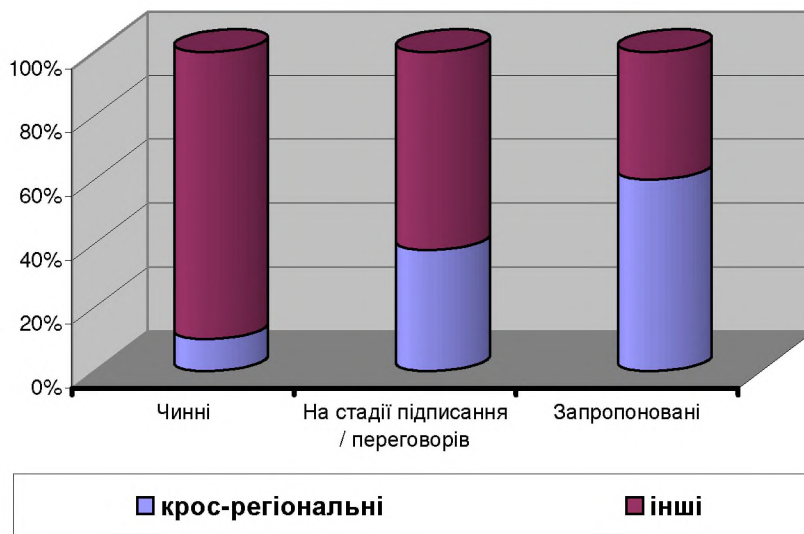
Джерело: Розроблено автором на основі поточної інформації СОТ.

РТУ значно відрізняються між собою за масштабами і глибиною задіяних регуляторних механізмів стосовно: а) обміну тарифними преференціями для обмеженого діапазону продуктів; б) інших продуктів, на які поширюються загальноприйняті режими, в тому числі всебічні торгові регуляторні режими.

Але укладені останнім часом угоди часто виходять за межі регуляторної структури СОТ, включаючи, поряд з іншими, умови щодо інвестицій, конкуренції, інтелектуальної власності, довкілля і робочої сили. Як відзначено в дослідженні Світового Банку (Global Economic Prospects 2005), включення таких умов особливо характерне для РТУ між розвиненими економіками і країнами, що розвиваються. Це, на думку аналітиків Світового Банку, відображає інтереси економік, що розвиваються, які вони вкладають у такі угоди.

Рисунок 4.

Частка крос-регіональних РТУ (лютий 2005 р.)

Джерело: Розроблено автором на основі поточної інформації СОТ.

Цікаво відзначити, що так звані «Сінгапурські проблеми»⁵, відхилені на Міністерській Конференції СОТ у Канкуні (2004 р.), включають до багатьох преференційних торгових угод, у т. ч. й до угод між партнерами з розвинених країн і країн, що розвиваються⁶.

⁵ Торгова допомога, інвестиції, урядові закупівлі і конкуренція.

⁶ Приклади УВТ між розвиненими країнами, і країнами, що розвиваються, включили всі або деякі з Сінгапурських проблем: ЄС–ПАР, Чилі–ЕФТА, США–Марокко, США–

Зауважимо, що хоча ці угоди часто згадують у літературі як угоди «СОТ-плюс», така класифікація не обов'язково має інтерпретуватися в позитивному розумінні. Наприклад, угоди, що обмежують накладення антидемпінгових заходів на торгівлю всередині РТУ, можна розглядати як СОТ-плюс. Але те ж не можна сказати про угоди, що містять умови про інтелектуальну власність, більш обмежувальних, ніж передбачено в TRIPS⁷.

3. Швидке зростання РТУ та їхній вплив на розвиток трансрегіональних ринків

Причини швидкого росту РТУ в 1990-х рр. і до теперішнього часу потрібно шукати в комбінації геополітичних подій, більшість яких належать відносно до кінця 1980-х або до початку 1990-х років. Вони включають:

- 1) невпевненість відносно долі Уругвайського Раунду (1986–1994 рр.), який спонукав деякі країни використовувати преференційні угоди як спосіб страхування від можливої невдачі багатосторонніх торгових переговорів;
- 2) розширення європейської мережі РТУ, що триває, і залучення до цього процесу нових країн, особливо з Центральної і Східної Європи, Балкан і Середземномор'я;
- 3) зміна позиції розвинутих країн, особливо США, стосовно преференційних угод, що, ймовірно, справило ефект «доміно» на рішення інших країн укладати РТУ;
- 4) політика «доданого регіоналізму», використовувана такими країнами, як Чилі, Мексика і Сінгапур, що створили преференційні відносини з усіма своїми головними торговими партнерами;
- 5) фрагментація колишнього Радянського Союзу і розформування Ради Економічної Взаємодопомоги привели до появи нової групи РТУ між перехідними економіками і ЄС та державами ЕФТА, а також серед самих перехідних економік.

Процес відновлення поміркованих преференційних торгових відносин транзитивних економік ще триває і становить головну частку чинних зареєстрованих РТУ в 1990-х рр. (див. табл. 1).

Йорданія, Таїланд–Австралія. Переговори щодо УВТ ЄС–MERCOSUR і США–Андське Співтовариство також передбачають включення цих проблем до угод.

⁷ Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights

Таблиця 1.

Зареєстровані чинні РТУ (за датою вступу в дію і типом партнерів), листопад 2005 р.

Період	Розвинені економіки – розвинені економіки	Розвинені економіки – економіки, що розвив.	Розвинені економіки – транзитні економіки	Економіки, що розвив. – економіки, що розвив.	Економіки, що розвив. – транзитні економіки	Транзитні економіки – транзитні економіки	Загалом
1958–1969	3	0	0	1	1	0	5
1970–1979	5	4	0	4	0	0	13
1980–1989	4	2	0	2	1	0	9
1990–1994	4	4	4	6	1	4	23
1995–1999	4	8	2	8	2	17	41
2000–2002	1	16	4	10	3	6	40
2003–2005	4	19	0	11	2	19	54
Загалом	25	53	10	42	10	46	186

Примітка: розвинені економіки – Канада, США, ЄС, ЕФТА, Японія, Австралія і Нова Зеландія; транзитні економіки – колишній СРСР, Східна і Центральна Європа, Балтійські держави і Балкани; решта – країни, що розвиваються.

Джерело: розроблено автором на основі даних СОТ (www.wto.org).

Інша велика група РТУ – преференційні угоди між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. ЄС і держави ЕФТА забезпечили укладення більше половини цих РТУ: Євро-Середземноморські угоди з країнами-партнерами в Північній Африці і на Близькому Сході та деякі інші двосторонні угоди з країнами типу Чилі та Мексики.

США швидко наздоганяють ЄС, уклавши декілька РТУ з партнерами з країн, що розвиваються, а на порядку денному – переговори про ще декілька угод. Інші країни йдуть за цими лідерами (ЄС і США). Це – Японія, Австралія, Нова Зеландія і Канада, які зайняті на переговорах щодо РТУ, особливо з країнами Південно-Східної Азії і Латинської Америки. Особливість цих преференційних угод полягає в тому, що вони відзначаються такими

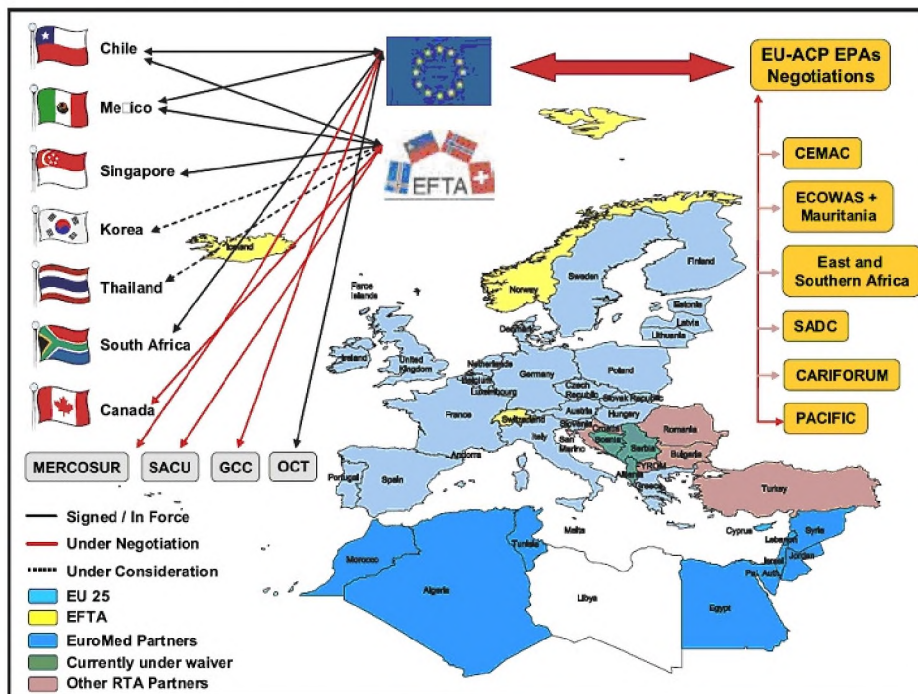
критеріями, як взаємність і всебічна лібералізація торгівлі. Варто зауважити, що ті ж самі країни можуть використовувати і системи невзаємних преференцій.

Згідно з чинними умовами СОТ стосовно РТУ, швидке збільшення преференційних угод між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, ставить останніх перед величезним викликом при переході від невзаємних торгових преференцій до лібералізації торгівлі на взаємній основі.

Європа має найбільшу концентрацію РТУ в рамках ЄС і ЕФТА – головних континентальних центрів. Мережа європейських РТУ зображена на рис. 5.

Рисунок 5.

Мережа європейських РТУ

Джерело: Crawford and Fiorentino (2005)

Декілька чинників пояснюють густоту внутрішньоевропейських РТУ. Більшість із них прямо чи опосередковано пов'язана з розширенням і консолідацією європейського ринку та економічного простору, властивих процесу політичної та економічної інтеграції континенту. Головний рушійний механізм концентрації внутрішньоевропейських РТУ – природа процесу асоціації ЄС, де «спиці» (spokes) домовляються про РТУ з «хабом» (hub), а також між собою, забезпечуючи утворення континентальної мережі. Щільність цій павутині додає реалізація Туреччиною і державами ЕФТА майже ідентичних мереж РТУ завдяки їхній асоціації з ЄС через митний союз і Європейську Економічну Зону (ЕЕА), відповідно. Для Туреччини таке вирівнювання відбувається з огляду на необхідність взаємодії із зовнішньоекономічною політикою ЄС. Що стосується держав ЕФТА, то вони традиційно намагаються відповідати ініціативам ЄС щодо РТУ для уникнення торгової дискримінації.

Вступ до ЄС 1 травня 2004 р. десяти нових членів розширив європейський внутрішній ринок до 28 країн⁸, об'єднуючи 450 млн. громадян і забезпечуючи приблизно 18% світової торгівлі. **Розширення ЄС також змінило конфігурацію мережі внутрішньоевропейських РТУ**, побудовану за ці роки. Вступ Кіпру, Чеської Республіки, Естонії, Угорщини, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини і Словенії автоматично припинив дію двосторонніх угод між новими членами і ЄС, що анулювало пов'язані з торгівлею аспекти всіх наявних угод серед нових членів, а також між останніми і третіми особами, з якими ЄС вже мав преференційні угоди. У результаті цього розширення 65 зареєстрованих РТУ були анульовані 1 травня 2004 р. Цей процес розширення і консолідації триває, оскільки кількість країн-кандидатів на вступ до ЄС збільшилась.

Так, укладення Пакту Стабільності між ЄС і 8 країнами Південно-Східної Європи⁹ ініціювало процес стабілізації розвитку і наступної консолідації регіону. Як основний інструмент досягнення цілей використовують РТУ та мережі двосторонніх УВТ серед цих восьми країн і двосторонні угоди між ЄС та цими країнами¹⁰. Меморандум про Розуміння торгової допомоги і лібералізації, розроблений у 2001 р., зобов'язував ці країни укласти мережу двосторонніх УВТ між собою. На пізнішій стадії до цього процесу підключилась Молдова. Таким чином, була сформована мережа РТУ, яка зараз перебуває на етапі реалізації.

Подібний за схемою реалізації проект перебуває в стані розробки угод між ЄС і країнами Північної Африки та Близького Сходу. Його основною метою є встановлення до 2010 р. Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі. Середземноморські партнери – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорда-

⁸ ЄС плюс три держави-члени ЕФТА.

⁹ Пакт Стабільності охоплює Албанію, Боснію і Герцеговину, Болгарію, Хорватію, Македонію, Румунію, Сербію і Чорногорію.

¹⁰ Угоди, укладені до теперішнього часу, включають Румунію, Болгарію, Македонію, Хорватію і Албанію. Держави ЕФТА і Туреччина ведуть подібні переговори.

нія, Ліван, Марокко, Палестинська автономія, Сирія, Туніс і Туреччина. Кіпр і Мальта були партнерами по цих угодах до прийняття в ЄС 1 травня 2004 р. Асоціативна угода між ЄС і Єгиптом набула чинності 1 червня 2004 р., переговори з Сирією були нещодавно завершені, утворюючи, таким чином, мережу двосторонніх РТУ в регіоні. Як і у випадку з іншими внутрішньоєвропейськими мережами РТУ, держави ЕФТА і Туреччина проводять переговори стосовно укладення регіональних угод з тими ж самими країнами.

Що стосується міжрегіональних зв'язків, то ЄС і держави ЕФТА розширюють свої відповідні мережі преференційних угод. Так, ЄС зайнятий на переговорах щодо УВТ з країнами Ради Кооперації в Перській затоці (GCC) і з членами MERCOSUR (хоча цільова дата жовтня 2004 р. для завершення останніх переговорів вже минула). Щодо взаємозв'язків ЄС з країнами АСР, то переговори стосовно угод економічного партнерства (ЕРА)¹¹ були офіційно відкриті в 2004 р. зі Східною і Південною Африкою (ESA), Карибським Форумом держав АСР (CARIFORUM), Південно-Африканським Співтовариством Розвитку (SADC) і з Тихоокеанськими державами АСР.

За винятком цих переговорів, що тривають, ЄС оголосив про свої наміри не дотримуватись у подальшому домовленостей Раунду Дохи при укладенні РТУ. Тобто ЄС задекларував своє бажання посилити торгові відносини з країнами Південно-Східної Азії (хоча жодна УВТ між ЄС і ASEAN не була оголошена). З іншого боку, держави ЕФТА, уклавши в 2003 р. УВТ з Сінгапуром, досліджували можливість ведення аналогічних переговорів з Таїландом, а нещодавно почали переговори з Республікою Корея. ЕФТА також продовжує переговори з Канадою і з Південно-Африканським Митним Союзом (SACU).

Таким чином, Європейський континент і його ринок практично повністю охоплені мережею регіональних торгових угод на односторонній та багаторонній основах. Процес формування міжрегіональних мереж РТУ перетворився на об'єктивну тенденцію розвитку європейського ринку, що фактично стало ознакою поступового переходу локальних міжнародних ринків до глобального міжконтинентального ринку на основі спільних торгових мереж. Тому загалом можна стверджувати, що міжнародні економічні та інституційні механізми регулювання переносяться з площини національної економіки на рівень міжнародних регіональних об'єднань. Країни, які залишаються поза цим загальноконтинентальним процесом (до яких власне і належать країни Східної Європи, Україна включно), не отримують можливості для реалізації наявних конкурентних переваг на континентальному ринку і втрачають потенційні можливості формування нових чи додаткових конкурентних переваг. Вони опиняються в економічній ізоляції та змушені переорієнтувати власні зовнішньоторгові потоки на інших партнерів. Такий сценарій розвитку ми зараз спостерігаємо в Україні. Дещо зменшують інтенсивність цього процесу наступні чинники: вигідне геоекономіч-

¹¹ ЕРА передбачені замінити чинну Cotonou Agreement між ЄС і 77 країнами АСР (African, Caribbean and Pacific group of country).

не і геополітичне розташування України, зацікавленість партнерів з розвинутих країн в українському ринку, потоки трудових мігрантів і пов'язані з ними надходження іноземної валюти.

Порівняно з Європою, динаміка РТУ в Західній Півкулі більш гетерогенна за природою з декількома головними гравцями, які задіяні в багатомасштабних процесах РТУ і не обов'язково переслідують однакові цілі. Латиноамериканські країни поділяють традицію регіональної інтеграції, що величезно відрізняється від нещодавніх, більш ринково-орієнтованих РТУ, які використовують Канада і США. Останні (а також Бразилія) є виразними представниками такого бачення преференційних угод на переговорах відносно ФТАА як основи для подальшого формування континентальної УВТ¹². Незначний поки що прогрес у досягненні цієї мети не дає змоги впевнено говорити про зростання кількості субрегіональних і міжрегіональних РТУ.

Однією з ключових подій у цьому процесі є переорієнтація США від опонента до прихильника РТУ, що знайшло відображення в їхньому амбіційному проекті агресивного преференційного торгового розвитку. Забезпечивши в 2003 р. РТУ з Сінгапуром, Чилі та Йорданією, вони зареєстрували в 2004 р. УВТ з Австралією, Марокко і, як учасник УВТ Домініканська Республіка – Центральна Америка, з Коста-Рікою, Сальвадором, Гватемалю, Гондурасом, Нікарагуа і Домініканською Республікою. Вони ведуть переговори з Бахрейном і досліджують можливість подібних угод з Оманом та Об'єднаними Арабськими Еміратами. США перейшли до наступного етапу ведення переговорів з SACU; розпочали переговори з трьома членами Андського Співтовариства (Колумбією, Еквадором і Перу) і з Панамою; оголосили свій намір відкрити переговори щодо УВТ з Таїландом.

Розвиток РТУ в Латинській Америці також стимулює зусилля країн з консолідації і поглиблення мережі РТУ серед Південно- і Центрально-Американських країн. Члени MERCOSUR працюють над створенням повного митного союзу й уклали рамкову угоду з трьома членами Андського Співтовариства, спрямовану на поступове встановлення УВТ¹³. Недавно Мексика оголосила про свій намір просити асоційованого членства в MERCOSUR.¹⁴ Латиноамериканські країни також продемонстрували високий рівень активності на переговорах по УВТ з партнерами далекого зарубіжжя. Мексика підписала УВТ з Японією; Чилі з Республікою Корея; Панама веде переговори з Сінгапуром; MERCOSUR – з Індією; і розглядається УВТ MERCOSUR – Китай.

Дебати щодо РТУ в Азійсько-Тихоокеанському регіоні продовжували посилюватись упродовж 2004–2005 рр. Так, Сінгапур підписав УВТ з Йор-

¹² ФТАА включає всі країни Західної Півкулі за винятком Куби. Доля цих переговорів, які мали завершитися 1 січня 2005 р., є непевною через невеликі успіхи, отримані, починаючи з 8-ої Міністерської Зустрічі в Майамі в листопаді 2003 р.

¹³ Це Колумбія, Еквадор і Венесуела. Вільна торгівля з Болівією і Перу регулюється згідно з угодами, укладеними між MERCOSUR і Болівією та Перу, відповідно.

¹⁴ Болівія, Чилі і Перу – вже асоційовані члени MERCOSUR.

данією; продовжує переговори з Канадою, Індією, Мексикою, Р4 (трьохстороння УВТ, що включає Чилі, Нову Зеландію і Бруней); почав переговори з Республікою Корея, Кувейтом, Катаром, Панамою, Перу; розглядає можливість ведення переговорів з Бахрейном, Єгиптом і Шрі-Ланкою. Японія, завершивши УВТ з Мексикою, досліджує можливість укладення аналогічної угоди з Чилі; для посилення своїх зв'язків з країнами ASEAN розпочала переговори з Республікою Корея, Малайзією, Філіппінами і Таїландом.

Що стосується Республіки Корея, то крім її переговорів з Японією і Сінгапуром, укладеної угоди з Чилі, вона проводила переговори з ASEAN про плани відносно УВТ. Таїланд відкрив переговори з Новою Зеландією, підписав УВТ з Австралією і розглядає УВТ з державами EFTA і з США. Китай проводить переговори щодо УВТ з ASEAN, тоді як техніко-економічні обґрунтування розробляються щодо УВТ з Австралією, Новою Зеландією і Чилі. Крім того, в липні 2005 р. він зареєстрував рамкову угоду про економічне співробітництво з країнами GCC, яка може передбачати переговори про УВТ.

На ширшому регіональному рівні ASEAN, Китай, Японія і Республіка Корея обговорюють плани відносно *Східно-Азійського Співтовариства як нової структури для регіональної співпраці*. Що стосується Австралії і Нової Зеландії, переговори відносно УВТ між ними і країнами ASEAN були розпочаті в 2005 р.

У Південній Азії головним центром активності УВТ була Індія. Зі своїми колегами по SAARC вона підписала Південно-Азійську Угоду про вільну торгівлю (SAFTA), призначену оновити SAPTA, і Рамкову Угоду під назвою BIMST-EC (Бангладеш, Індія, М'янма, Шрі-Ланка, Таїланд – ЄС). Вона також зайнята на переговорах щодо УВТ з ASEAN і Таїландом, підписавши рамкові угоди з обома, і домовляється про Всебічну Економічну Угоду Співпраці (CECA) з Сінгапуром. Що стосується між(крос)-регіональних угод, то Індія підписала угоду часткового масштабу з MERCOSUR, як попередній крок до УВТ, і розглядає УВТ з Чилі, GCC і SACU.

Динаміка УВТ на африканському континенті і Близькому Сході відображає тенденції, подібні до інших світових регіонів, а саме консолідацію наявних угод, орієнтовану на розширення торгових зв'язків, у багатьох випадках – з країнами далекого зарубіжжя.

Країни Північної Африки і Близького Сходу посилюють свої економічні та політичні зв'язки з ЄС через переговори і реалізацію Євро-Середземноморських Угод Партнерства. Як частина цього процесу, Йорданія, Єгипет, Марокко і Туніс нещодавно підписали Agadir Agreement про створення УВТ до 2006 р. Інша інтеграційна ініціатива, в якій ці країни виступають однією зі сторін, – Арабська зона вільної торгівлі, орієнтована на встановлення до 2008 р. УВТ серед 18 членів Ліги арабських країн (з 22). Марокко уклало крос-регіональну УВТ з США, продовжує реалізацію аналогічних угод з Йорданією і Бахрейном. Йорданія підписала УВТ з Сінгапуром.

Країни GCC одночасно з переговорами по УВТ з ЄС розглядають УВТ з Індією і Китаєм, відповідно.

У *Суб-Сахарній Африці* регіональні ініціативи, такі як WAEMU, CEMAC, COMESA і SADC, прагнуть встановити зони вільної торгівлі або митні союзи. *Загалом регіональний процес інтеграції поглиблюється, хоча просування нерівне і зовсім невизначене через проблеми реалізації, що є результатом складної мережі членства в УВТ.* Процес модернізації РТУ може відбутися на стадії реалізації з огляду на відкриття переговорів ЕРА між ЄС і цими регіональними угрупованнями. Що стосується Південної Африки, то на додаток до її УВТ з ЄС, вона розглядає УВТ з Китаєм. Крім того, як член SACU, вона зайнята на переговорах щодо УВТ з державами EFTA, США, MERCOSUR та Індією.

Ініціативи щодо інтеграції всієї Африки тривають на основі Африканського Економічного Співтовариства (АЕС), метою якого є встановлення Африканського Економічного і Монетарного Союзу до 2028 р.

У *Середній Азії* регіональні структури, що мають відношення до радянської ери, були замінені на РТУ серед країн колишнього СРСР, а також зі своїми сусідами. На додаток до угоди про вільну торгівлю СНД та угоди про митний союз (між Киргизькою Республікою, Російською Федерацією, Білоруссю, Казахстаном і Таджикистаном), Вірменія, Грузія і Киргизька Республіка як члени СОТ зареєстрували безліч двосторонніх угод між собою та іншими регіональними партнерами. Здавалося б, більшість інших країн регіону мають подібні мережі двосторонніх РТУ, які дали б початок значному перекриттю УВТ. Але деталі відносно РТУ на стадії обговорення або переговорів у цьому регіоні недоступні.

Отже, зростання кількості й активності РТУ можна вважати ознакою консолідації наявних угод у великі торгові угоди за всіма світовими регіонами. ЄС, пройшовши п'ять послідовних розширень, які принесли членство в Союзі від 6 до 25 членів, є кращим прикладом взаємодії між розширенням РТУ і консолідацією. Унікальний випадок інтеграції ЄС – не єдиний у практиці регіональної і континентальної економічної інтеграції. Наприклад, країни Латинської Америки активно розвивають і розширюють свої внутрішньоконтинентальні мережі УВТ і стимулюють консолідацію наявних угод. На континентальному рівні всі країни західної півкулі, за винятком Куби, беруть участь у формуванні УВТ. В Азії останнім часом мало місце відродження ідеї щодо Східно-Азійського Співтовариства, яке включає країни ASEAN, Японію, Китай і Республіку Корею. У ширшому масштабі: розвиток крос-регіональних УВТ в Азійсько-Тихоокеанському регіоні демонструє Індія; Австралія і Нова Зеландія брали участь у зміцненні своїх економічних зв'язків із країнами Південно-Східної Азії. *Поточні зразки глобальної торгівлі не виявляють тенденції до формування торгових блоків на основі закритих угод (угоди-«фортець»), призначених обмежити зовнішню торгівлю рамками локальних міжнародних ринків. Тим не менше, поява поляризованої світової системи торгівлі цілком може створювати потенційні позитивні і негативні наслідки для функціонування*

позитивні і негативні наслідки для функціонування багатобічної системи торгівлі і для країн, що залишаються поза головними полюсами торгівлі.

Значне розширення масштабів і географічної протяжності УВТ супроводжувалось трансформацією їхніх регуляторних механізмів. Окрім простого усунення тарифів на торгівлю товарами всередині блоку, новітні угоди схильні до отримання глибших ефектів. Нове покоління РТУ, особливо ті, які охоплюють розвинені країни, включає більше регіональних правил з інвестицій, конкуренції і стандартів; а також умови щодо навколишнього середовища і праці. Більшість цих угод також створює преференційні регуляторні структури для взаємної торгівлі послугами.

З одного боку, РТУ сприяє глобалізації ринку і лібералізації зовнішньоторгових режимів на рівні регіону, але з іншого, – переносить пріоритети розвитку та ефективності у площину міжфірмового співробітництва і координації дій та політики між країнами-членами угруповання. Тому більшість аргументів на користь членства в РТУ для багатьох країн, у тому числі й України, розглядається в контексті стратегічних пріоритетів економічної політики. При цьому виникає три головних проблеми:

- 1) забезпечення ефективних механізмів економічної безпеки країн-членів стосовно «третіх» країн;
- 2) ймовірність реалізації потенційних переваг, пов'язаних з переорієнтацією торгових потоків і в подальшому з інтеграцією економічних механізмів;
- 3) вплив РТУ на внутрішню економічну політику країни.

Їхнє практичне вирішення, крім відомих економічних чинників, значною мірою залежить від ступеня зацікавленості у розвитку інтеграційного процесу самих країн і внутрішнього політичного тиску та лобіювання щодо вибору форми регіональної угоди (а отже, і виду економічної політики).

Все це пояснює необхідність проведення аналізу економічних та інституційних механізмів сучасних РТУ, який дасть змогу враховувати наслідки такого об'єднання, оцінити можливості для глибокої інтеграції країн та охопити нові потенційні економічні й політичні переваги, пов'язані з міжнародним співробітництвом.

Література

1. Богомолов О. Т. (2003). *Анатомія глобальної економіки*. – М.: Академкнига.
2. Колодко Г. (2002). *Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн*. – К.: Основні цінності.

3. Луцишин П. В., Федонюк С. В. (2004). Європейські інтеграційні процеси: формування єдиного ринку – Луцьк: Волинська обласна друкарня.
4. Baldwin, R. E. (1997). The Causes of Regionalism // *World Economy*. – Vol.20. – No. 7. – P. 865-888.
5. Bhagwati, J. and A. Krueger. (1995): *The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements* – Washington: American Enterprise Institute.
6. Bhagwati, J. and A. Panagariya. (2003). *Bilateral Trade Treaties Are a Sham* // *Financial Times*. – July 13.
7. Crawford, J-A. and R. V. Fiorentino. (2005). *The Changing Landscape of Regional Trade Agreements*. WTO Discussion Paper No 8. – Geneva.
8. Ethier, W. J. (1998). Regionalism in a Multilateral World // *Journal of Political Economy*. – Vol. 106. – No. 6. – P. 1214–1245.
9. Krugman, P. (1991b). *Is Bilateralism Bad?* // *International Trade and Trade Policy* / Helpman, E. and A. Razin (eds.). – Cambridge: MIT Press.
10. Lawrence, R. Z. (1999). *Regionalism, Multilateralism and Deeper Integration: Changing Paradigms for Developing Countries* // *Trade Rules in the Making* / Rodríguez Mendoza, M., Kotschwar, B. and P. Low (eds.). – Washington: Brookings Institution and Organization of American States.
11. Summers, L. (1991). *Regionalism and the World Trading System* // *Policy Implications of Trade and Currency Zones*. – Kansas City: Federal Reserve Bank of Kansas City.
12. WTO Secretariat. (2002). *Regional Trade Integration under Transformation. Seminar on Regionalism and the WTO*, Geneva, 26 April 2002. – <http://www.wto.org>.
13. WTO Secretariat. (2003). *The Changing Landscape of RTAs. Seminar on Regional Trade Agreements and the WTO*, Geneva, 14 November 2003. – <http://www.wto.org>.

Стаття надійшла до редакції 21 жовтня 2005 р.